

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พัฒนาการแนวคิดในการประเมินขณะนี้เป็นที่ยอมรับกันว่า ควรมีการเปลี่ยนแปลงความคิดจากที่เคยเป็นแต่การประเมินผลลัพธ์สุดท้ายอย่างเดียว มาเป็นการประเมินเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอันเป็นบทบาทของการประเมินความก้าวหน้า แนวคิดที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปคือการทำให้การประเมินสนองความต้องการของผู้ใช้ผลการประเมินหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder)

Needs Assessment หรือการประเมินความต้องการจำเป็น เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินก่อนมีโครงการ ซึ่งให้ความสำคัญในการพัฒนาโครงการ โดยเริ่มต้นจากการประเมินบริบท (Context Evaluation) ซึ่งคำนึงถึงความเหมาะสมในวัตถุประสงค์ของโครงการว่ามีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องเพียงใด การค้นพบภายหลังว่าจุดมุ่งหมายของโครงการนั้นจริงๆ แล้วไม่ได้ตรงกับความต้องการของผู้รับบริการก็จะเกิดความสูญเสียทั้งเวลาและทรัพยากรที่เสียไป เพราะผลที่ได้ไม่สามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นได้ (สุวิมล ว่องวาณิช, 2531: 13-14, 2538: 55, 66) ด้วยเหตุนี้จึงมีการพัฒนาเทคนิคที่เรียกว่า การประเมินความต้องการจำเป็น มาช่วยในการสำรวจและศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งกระบวนการนี้ไม่ได้สิ้นสุดที่การวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้นแต่จะเกี่ยวข้องไปถึง การวางแผนงานหรือโปรแกรมที่จะนำไปสู่ทางเลือกในการแก้ไขปัญหานั้น ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เพราะฉะนั้น การประเมินความต้องการจำเป็น จึงเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนโครงการ อันส่งผลไปถึงการวางแผนการประเมินไว้ล่วงหน้า (Witkin, 1984: 25-26; สุวิมล ว่องวาณิช, 2531: 14, 17)

ปัจจุบันนี้เทคนิคดังกล่าวได้รับความสนใจมากเพราะสามารถช่วยระบุความต้องการที่มาจากสภาพปัญหาแท้จริง ทำให้เกิดการแก้ปัญหานั้นตรงจุดเป็นไปตามความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง กับโครงการ

เทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น

เทคนิคการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นได้รับการพัฒนาอย่างมากในช่วงปี 1980 เป็นต้นมา หลักการวัดความต้องการจำเป็นอยู่ที่ความพยายามหาความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มุ่งหวังกับสิ่งที่ เป็นจริง ช่องว่างที่เกิดขึ้นบอกถึงความต้องการอันสะท้อนจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและต้องการ แก้ไขและที่สำคัญต้องมีการจัดเรียงลำดับความสำคัญของความต้องการดังกล่าวที่เกิดขึ้น (สุวิมล ร่วงวานิช, 2531, 2538) เทคนิคการวัดความต้องการแบ่งได้หลายประเภท ที่ใช้กันมากได้แก่ (1) การใช้วิธีการสำรวจ (Needs Survey) สำรวจโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) ตัวอย่างเช่น แบบสอบถามชนิดมาตรฐานค่าเชิงพฤติกรรม (Behaviorally Anchored Rating Scales หรือ BARS) สำรวจโดยการสัมภาษณ์ (Interviews) ใช้วิธีการคริติกอลอินซิเดนซ์ (Critical Incident Technique) (2) กระบวนการกลุ่ม (Group Process) เช่น ประชาพิจารณ์ (Public Hearings), อาศรมความคิด (The Community Forum), เทคนิคคนอมินอล (Nominal Group Technique), เทคนิค การสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) (3) การใช้เทคนิคพิเศษในการสำรวจ และในกระบวนการ กลุ่ม เช่น เดคัม (DACUM), การสำรวจทางไปรษณีย์ (Mailed survey), เทคนิคเดลฟายแบบ ปรับปรุง (Modified Delphi Process), เทคนิคกลุ่มอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Groups) การสร้างแผน ที่มโนทัศน์ (Concept Mapping) (4) เทคนิคเกี่ยวกับการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาถือว่าเป็น การวัดความต้องการที่อยู่ในกลุ่ม Setting Priority เช่นวิธีเฉลี่ยคะแนนที่แตกต่างกัน (Mean Difference Score), วิธีการให้น้ำหนักรายคู่ (Paired Weighting) (5) เทคนิคอนาคต (Future Technique) เช่น วิธีการฉายภาพอนาคต (Scenarios), วิเคราะห์ผลกระทบไขว้ (Cross Impact Analysis), เทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) (6) การวิเคราะห์สาเหตุ (Causal Analysis) เช่น การวิเคราะห์แผนภูมิแก๊งปลา (Fishboning Technique), การวิเคราะห์สาเหตุและผลที่ตามมา (Cause and Consequence Analysis), การวิเคราะห์สาเหตุแบบฟอลท์ทรี (Fault Tree Analysis) (Witkin, 1984, 1995)

Witkin (1994) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "การประเมินความต้องการจำเป็นตั้งแต่ปี 1981 ถึง 1993" พบว่าส่วนใหญ่มีการทำในวงการศึกษาและกลุ่มเป้าหมายเป็นนักเรียน ครู ซึ่งเป็นผู้ให้บริการ (service provider หรือ primary needs) วิธีการส่วนใหญ่จะใช้วิธีการแบบเดี่ยว (single method study) โดยเฉพาะแบบสอบถามจะถูกใช้มากที่สุด (45%) แทนที่จะเป็นพหุวิธี (multiple methods) เทคนิคที่อยู่ในประเภทการจัดลำดับความสำคัญไม่ค่อยมีใช้ (Witkin, 1994) Ochoa (1993) อ้างถึงใน Witkin, 1994: 21) ได้ทำการวิเคราะห์รายงานเกี่ยวกับการประเมินความต้องการจำเป็น ที่ไม่ได้ลงตีพิมพ์ในวารสารตั้งแต่ปี 1987 ถึง 1993 พบว่าวิธีส่วนใหญ่ที่ใช้วัดความต้องการจำเป็นจะ ใช้วิธีสำรวจ โดยเฉพาะการใช้แบบสอบถาม (62%) จากผลการวิจัยเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าเทคนิคการวัด

ความต้องการจำเป็นยังมีขีดจำกัด แม้จะมีหลายเทคนิควิธีแต่ยังใช้กันไม่กว้างขวางนัก (สุวิมล ว่องวานิช, 2538)

ถึงแม้ว่าวิธีการสำรวจจะใช้กันอย่างแพร่หลายในการประเมินความต้องการจำเป็น อาจเป็นเพราะง่ายและสะดวกต่อการใช้และยังสามารถใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ได้ แต่อีกด้านหนึ่งเทคนิควิธีการนี้ก็มีจุดบกพร่องและมีข้อจำกัดมากที่สุดเช่นกัน กล่าวคือ วิธีการนี้ยากที่จะออกแบบเครื่องมือให้ครอบคลุมเนื้อหาและวัดตรงกับสิ่งที่ต้องการ ข้อคำถามอาจมีปัญหาการสื่อความหมายให้ตรงกันได้ อีกทั้งการกำหนดสเกลคำตอบก็มีข้อจำกัดเช่นกัน โดยเฉพาะสเกลคำตอบชนิดมาตราประมาณค่าแบบลิเคิร์ท ลักษณะแบบสอบถามมักเป็นชนิดปลายปิด ผู้ตอบแบบสอบถามต้องให้ข้อมูล หรือตอบตามสเกลคำตอบในแบบสอบถามเท่านั้น ซึ่งถ้าแบบสอบถามนั้นออกแบบมาไม่ดีแล้ว ข้อมูลที่ได้จะขาดความน่าเชื่อถือ (Kubr and Prokopenko, 1991; Craig, 1995; Witkin, 1994, 1995)

นอกจากวิธีเชิงสำรวจแล้ว "กระบวนการกลุ่ม" (group processes) เป็นวิธีการที่ใช้มากสำหรับรวบรวมข้อมูลด้านความคิดเห็นในการประเมินความต้องการจำเป็นเช่นกัน ลักษณะเด่นของกระบวนการกลุ่ม คือ ผู้ดำเนินการและผู้เข้าร่วมมีโอกาสที่จะเสนอแลกเปลี่ยนทัศนะ แนวคิดระหว่างผู้เข้าร่วมกลุ่มด้วยกันมากกว่าวิธีเชิงสำรวจ (Witkin, 1995) นอกจากนี้ เทคนิคในกระบวนการกลุ่มยังสามารถใช้ร่วมกับเทคนิควิธีการอื่นได้ เช่น ใช้เทคนิคสนทนากลุ่ม ร่วมกับเทคนิคเดลฟาย ใช้เทคนิคคนอมินอล ร่วมกับเทคนิควิเคราะห์สาเหตุแบบฟอลท์ทรี (Witkin, 1984, 1995)

เทคนิคกระบวนการกลุ่มทั้งหมดนั้น ต่างก็มีจุดเด่นจุดด้อยต่างกันไป การเลือกใช้เทคนิคใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละเทคนิควิธีกับสถานการณ์ ลักษณะของเรื่อง มิติของความต้องการ (dimensions of needs) และก็อาจผสมผสานหลายเทคนิคก็ได้ ซึ่งก็แล้วแต่ความเหมาะสม (Witkin, 1995)

กระบวนการกลุ่มมีความสำคัญต่อการประเมินความต้องการจำเป็นมาก เพราะผู้ร่วมกลุ่มมีโอกาสนำเสนอแลกเปลี่ยนแนวคิดหรือทัศนะได้อย่างยืดหยุ่น หลากหลาย มากกว่าการตอบแบบสอบถาม วิธีการนี้เหมาะสมที่ใช้ประเมินความต้องการจำเป็นของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กร หน่วยงาน หรือชุมชน ผู้ประเมินความต้องการจำเป็นต้องพิจารณา ทำความเข้าใจแล้วตีความแนวคิดหรือทัศนะของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ความต้องการจำเป็นออกมา

แม้ว่านิยามของความต้องการจำเป็นที่ได้รับการยอมรับว่าเป็น "ช่องว่าง" (gaps) หรือ "ความแตกต่าง" (discrepancy) ระหว่างสภาพปัจจุบันกับสภาพที่ปรารถนาก็ตาม แต่ลักษณะความต้องการจำเป็นที่ได้จากแนวคิดหรือทัศนะของบุคคลที่เกี่ยวข้องจากกระบวนการกลุ่มนี้ จะมี

ลักษณะเป็นความต้องการจำเป็นตามการรับรู้ (perceived needs) กล่าวคือ ผู้ร่วมกลุ่มจะทำการพิจารณาช่องว่าง หรือความขัดแย้งของสภาพที่เป็นปัญหาตามความคิดของแต่ละคนและกำหนดความต้องการจำเป็นออกมาในลักษณะ ความคิดเห็น คุณค่า ความปรารถนา ความชอบ เป็นต้น

วิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์ (Concept Mapping) เป็นเทคนิคในกระบวนการกลุ่มที่ได้รับการยอมรับว่ามีศักยภาพในการประเมินความต้องการจำเป็น (Witkin, 1995) เนื่องจากเป็นกระบวนการที่สามารถจัดระบบความคิดหรือจัดหมวดหมู่ความคิดของกลุ่มคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้สถิติวิเคราะห์ขั้นสูง และยังสามารถนำเสนอออกมาเป็นแผนภาพแทนความคิดได้อย่างชัดเจน ในการนำเทคนิคการสร้างแผนที่มโนทัศน์มาใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็นนั้น ลักษณะความต้องการจำเป็นที่ได้จะเรียกว่า ความต้องการจำเป็นตามการรับรู้ (perceived needs) ซึ่งไม่ตรงกับนิยามความต้องการจำเป็นที่นิยามความต้องการจำเป็นว่า เป็นความแตกต่างหรือช่องว่างระหว่างสภาพที่ปรารถนาและสภาพปัจจุบัน ซึ่งการดำเนินการต้องวิเคราะห์แยกที่ละสภาพ แต่เป็นความต้องการจำเป็นที่ถูกระบุออกมาตามการรับรู้หรือความเข้าใจอันดีของผู้ประเมินอยู่แล้วว่าเป็นปัญหาที่วิกฤตหรือรุนแรง ดังนั้น ตัวผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นจึงต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความใกล้ชิดและเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการประเมินเป็นอย่างดี ดังที่ Trochim (1989) ผู้พัฒนาเทคนิคนี้กล่าวว่า เทคนิคนี้สามารถใช้ระดมความคิดจากคนกลุ่มใหญ่ได้ ผลการสร้างกรอบแนวคิดจะดีที่สุดเมื่อสมาชิกมีลักษณะหลากหลาย โดยที่สมาชิกที่มาเข้าร่วมกลุ่มจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ เทคนิคนี้มีความเหมาะสมในการระดมความคิดจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหนึ่งๆ ได้อย่างหลากหลายโดยไม่มีการครอบงำทางความคิดและจะยอมรับความคิดของบุคคลทุกคนโดยไม่มีการตัดสินว่า ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี

ลักษณะที่สำคัญมากของวิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของวิธีการนี้ ก็คือ ในขั้นตอนการจัดกลุ่มความคิด (sorting) ของบุคคลทุกฝ่ายนั้นใช้หลักการวิเคราะห์ด้วยสถิติวิเคราะห์สเกลพหุมิติ (Multidimensional Scaling) หรือ MDS และวิธีวิเคราะห์กลุ่มแบบลำดับขั้น (Hierarchical Cluster Analysis) หรือ CA ซึ่งเป็นวิธีวิเคราะห์ที่เหมาะสมกับข้อมูลหลายตัวแปร (multivariate data analysis) โดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยดำเนินการ ความคิดของทุกคนจะถูกจัดกลุ่มแล้วแสดงออกมาเป็นแผนที่ภาพในระดับอัตรภาค ที่สื่อความได้ 2 มิติ (two-dimensional) (Trochim, 1985; Trochim and Linton, 1986; Trochim, 1989, 1993, Trochim, Cook and Setze, 1994; Witkin, 1995)

ผลผลิตของเทคนิคการสร้างแผนที่มโนทัศน์ ก็คือ แผนที่มโนทัศน์ (concept maps) ชนิดต่าง ๆ ที่ผู้ใช้ผลการประเมินจะต้องตีความความต้องการจำเป็นจากแผนที่นั้น ๆ ลักษณะความต้องการจำเป็นที่ได้จากกระบวนการสร้างแผนที่มโนทัศน์มี 3 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ ความ

ต้องการจำเป็นระดับแนวคิดย่อยที่รวบรวมได้จากกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด แต่ก็ยังมีจุดเน้นไม่ชัดเจนว่าความต้องการจำเป็นใดมีระดับความสำคัญหรือความวิกฤตมากน้อยเพียงใด ลักษณะที่สอง คือ ความต้องการจำเป็นระดับกลุ่มที่ได้จากการจัดหมวดหมู่ความต้องการจำเป็นลักษณะแรกให้เป็นกลุ่ม ๆ ที่สัมพันธ์กันได้ และลักษณะสุดท้าย คือ ความต้องการจำเป็นทั้งระดับแนวคิดย่อยและระดับกลุ่มที่มีการประมาณค่าระดับความสำคัญหรือความวิกฤตแล้ว

ในภาพรวมของวิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์ มี 6 ขั้นตอน คือ (1) **ขั้นตอนการเตรียมการ** เป็นการเลือกสมาชิกที่เข้าร่วมกระบวนการและการพัฒนาจุดเน้นของกระบวนการ (2) **ขั้นตอนการสร้างข้อความ** ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการระดมสมอง ซึ่งจะได้เซตของข้อความทั้งหมด (3) **ขั้นตอนการจัดโครงสร้างข้อความ** สมาชิกทุกคนจะทำการจัดกลุ่มข้อความออกเป็นกอง ๆ และมีการประมาณค่าความสำคัญแต่ละข้อความ (4) **ขั้นตอนการแทนข้อความ** ข้อความที่จัดกลุ่มจากสมาชิกแต่ละคนจะถูกเปลี่ยนให้อยู่ในรูปของเมทริกซ์ความคล้ายแบบสมมาตรที่มี 2 ค่า (binary symmetric similarity matrix) ขนาด $N \times N$ (N คือจำนวนข้อความทั้งหมด) โดยใช้สัญลักษณ์ S_{mn} แทน โดยที่ค่าในเมทริกซ์จะมี 2 ค่า คือ "1" และ "0" และต่อมาจึงนำเมทริกซ์ของแต่ละคนมารวมกันเป็นเมทริกซ์ผลรวมโดยใช้สัญลักษณ์ T_{mn} แทนค่าในเมทริกซ์จะมีพิสัยอยู่ระหว่าง ศูนย์ถึงจำนวนของสมาชิกที่จัดกลุ่มข้อความทั้งหมด โดยพิจารณาแต่ละรายหรือต่อรายในแนวแถวและสดมภ์จากเมทริกซ์ของทุกคน ต่อจากนั้นจึงนำเมทริกซ์รวมมาวิเคราะห์ด้วยวิธี MDS แบบ 2 มิติ เมื่อผลการวิเคราะห์ออกมาจะใช้เป็นข้อมูลป้อน ของการวิเคราะห์แบบ CA โดยวิธีการของวอร์ด (Ward's algorithm) ซึ่งจะทำให้ผลของการแบ่งกลุ่มไม่ซ้ำซ้อนกัน (5) **ขั้นตอนการตีความ** ผู้ดำเนินการจะแนะนำแนวทางให้สมาชิกทุกคนได้ค้นเคยและรับทราบกับผลที่ได้ออกมาในรูปแผนที่มโนทัศน์แบบต่าง ๆ โดยร่วมกันอภิปรายถึงความหมายและสารสำคัญที่ได้จากแผนที่แบบต่าง ๆ แล้วร่วมกันกำหนดความต้องการจำเป็นของคนทั้งกลุ่มออกมา และ (6) **ขั้นตอนการนำไปใช้ประโยชน์** สมาชิกทุกคนร่วมกันอภิปรายถึงความต้องการจำเป็นของคนทั้งกลุ่มที่ได้จากแผนที่มโนทัศน์ การนำไปใช้ประโยชน์ในจุดเน้นของโครงการ การวางแผนพัฒนาเพื่อกำหนดนโยบายขององค์กรหรือหน่วยงาน

วิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์มีข้อจำกัดตรงที่ต้องใช้คอมพิวเตอร์และโปรแกรมพิเศษช่วยดำเนินการ แต่ปัจจุบันมีการพัฒนาโปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เรียกว่า โปรแกรม "CONCEPT SYSTEM" ซึ่งสามารถดำเนินการในคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลได้ (PC computer) และยิ่งไปกว่านั้นถ้าไม่มีโปรแกรมสำเร็จรูปข้างต้น ก็สามารถใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เมนเฟรมวิเคราะห์ข้อมูลได้ (Trochim, 1985, 1989; Wiener, Wiley, Huelemann and Gemann, 1994) ในขณะที่เทคนิคอื่น ๆ ในกระบวนการกลุ่มมักมีข้อจำกัดในเรื่องตัวเทคนิคไม่สามารถใช้กับสมาชิกกลุ่มใหญ่ได้ การครอบงำทางความคิดซึ่งเกิดจากความหลากหลายของสมาชิกที่มีสถานะหรือตำแหน่งแตกต่างกัน

ต่างกัน บางเทคนิคมีข้อจำกัดเรื่องผู้ดำเนินการต้องมีความเชี่ยวชาญในการดำเนินการกลุ่ม และ โดยเฉพาะข้อจำกัดในการจัดกลุ่มความคิดของผู้เข้าร่วมกลุ่มซึ่งเทคนิคอื่นขาดวิธีวิเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพ

ปัจจุบันเริ่มมีการใช้วิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์แพร่หลายมากขึ้น ซึ่งพบในโครงการหรืองานวิจัยในต่างประเทศเท่านั้น จากการสำรวจโครงการต่างๆ ที่ใช้การสร้างแผนที่มโนทัศน์ ตั้งแต่ปี 1983-1988 พบว่าลักษณะโครงการนั้นจะเกี่ยวข้องกับการศึกษาและการบริหารการศึกษาเป็นส่วนใหญ่เช่นโครงการที่เกี่ยวกับชีวิตของเด็กนักเรียนในโรงเรียนการบริการสุขภาพในมหาวิทยาลัย นอกจากนั้นยังมีโครงการที่เกี่ยวกับเด็กเล็ก สุขภาพทางจิต ผู้สูงอายุ และศิลปะด้วย (Trochim, 1989) สำหรับงานวิจัยนั้นวิธีการนี้ถูกนำไปใช้ในงานบริการสังคม (Galvin, 1989; Mannes, 1989) สุขภาพจิต (Trochim, 1989) การดูแลสุขภาพ (Valentine, 1989) การพัฒนาทฤษฎี (Linton, 1989) และงานเกี่ยวกับระเบียบวิธีการ (Methodology) (Caracelli, 1989; Cooksey, 1989; Davis, 1989; Dumont, 1989; Marquart, 1989; Trochim, 1985, 1989; Wiener, Wiley, Huelman and Gemann, 1994)

สำหรับงานวิจัยที่นำวิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์มาใช้ประเมินความต้องการจำเป็นโดยตรง ยังมีน้อยมาก จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า Wiener, Wiley, Huelman and Gemann (1994) ใช้การสัมภาษณ์ร่วมกับเทคนิคนี้ในการประเมินความต้องการจำเป็นของงานที่ให้บริการเลี้ยงต่ออันตราย ส่วนงานวิจัยในประเทศไทยยังไม่พบว่ามีกานำเทคนิคนี้มาใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็น

องค์กรหรือหน่วยงาน (organization) กลุ่ม (group) และระบบ (system) มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ระบบหมายถึง จุดมุ่งหมายและรูปแบบ สำหรับเป็นแนวดำเนินการของคนในกลุ่มที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมา ลักษณะสำคัญของระบบก็คือ ทุกส่วนจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน และสิ่งที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องต่อระบบ จะส่งผลกระทบต่อทุกส่วนของระบบ สำหรับ "ระบบ" ในส่วนของ การประเมินความต้องการจำเป็น จะอ้างถึง องค์กร หน่วยงาน หรือกลุ่ม (Witkin, 1995) โดยทั่วไปแล้วระบบของการศึกษาในการประเมินความต้องการจำเป็นจะเกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษานั้นเอง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันหนึ่งที่จัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาซึ่งมหาวิทยาลัยมีภารกิจสำคัญ 4 อย่าง คือ การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ภารกิจการผลิตบัณฑิตเป็นภารกิจหลักที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งนอกจากจะให้บัณฑิตเป็นผู้ที่มีความรู้ทางวิชาการแล้ว สถาบันจำเป็นต้องพัฒนาบัณฑิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านสติปัญญา ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม หรืออาจกล่าวได้

อย่างง่าย ๆ ว่า บัณฑิตที่ผลิตออกไปนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะที่พึงประสงค์ตามปณิธานของมหาวิทยาลัยที่มุ่งให้นิสิตมีคุณลักษณะ 8 ประการ คือ ความรู้จักตนเอง ใฝ่รู้อยู่เสมอ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ รอบคอบ ใฝ่ตรงเหตุผล รับผิดชอบ เห็นการรวมใจ มีศีลธรรม และเสียสละเพื่อส่วนรวม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522)

ในการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้ที่มีลักษณะที่พึงประสงค์ 8 ประการนั้น การเรียนการสอนทางวิชาการภายในห้องเรียนอย่างเดียวนั้นไม่อาจพัฒนาให้เกิดลักษณะดังกล่าวได้ คุณลักษณะนิสิตที่พึงประสงค์มิใช่เพียงความสามารถทางวิชาการอย่างเดียว แต่นิสิตควรได้รับการหล่อหลอมเกลาในด้านคุณธรรมประกอบกับการพัฒนาบุคลิกภาพที่เหมาะสม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535)

วิจิตร ศรีस्थาน (2521 อ้างถึงใน ทบวงมหาวิทยาลัย, 2538) ให้ข้อคิดเห็นว่า ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไปมักมีข้อจำกัดทางวิชาการ กล่าวคือ การจัดหลักสูตรไม่สามารถสอดคล้องกับการส่งเสริมพัฒนาการโดยรอบด้านของนิสิตนักศึกษาได้อย่างครบถ้วน ดังนั้นการพัฒนานิสิตนักศึกษาให้เป็นคนที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา และมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยกระบวนการหรือกลวิธีที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาดังกล่าว คือ "กิจกรรมนิสิตนักศึกษา" (Student Activities)

กิจกรรมนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกิจกรรมที่อยู่ในสายงานกิจการนิสิต ที่มีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459 แต่ลักษณะการทำกิจกรรมยังไม่เป็นรูปแบบที่ชัดเจนนัก จนกระทั่งปี พ.ศ. 2465 มีการจัดตั้ง องค์การสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์รวมและรองรับการจัดกิจกรรม ให้นิสิตรู้จักปกครองตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการเชื่อมสมาคม ให้เกิดความสัมพันธ์ ในหมู่อาจารย์ นักเขียนเก่า และนักเขียนใหม่ ลักษณะกิจกรรมนิสิตเริ่มมีรูปแบบที่ชัดเจนตั้งแต่นั้นมา ต่อจากนั้นมากิจกรรมนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้รับการสนับสนุน และส่งเสริมจากทางมหาวิทยาลัยมาโดยตลอดจวบจนปัจจุบัน ในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานมานั้นกล่าวได้ว่ารูปแบบการจัดกิจกรรมนิสิตได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเชิงโครงสร้างการบริหาร ประเภทและลักษณะกิจกรรมที่มหาวิทยาลัยส่งเสริม รวมตลอดถึงกระบวนการจัดดำเนินการ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับปณิธาน จุดมุ่งหมายและนโยบายของมหาวิทยาลัย รวมทั้งสภาพแวดล้อมของสังคมภายในมหาวิทยาลัยและสภาพสังคมภายนอก (กอบแก้ว สิงห์ดี, 2533; ประวิต เอราวรวัฒน์ และอมรรัตน์ คำแดง, 2538)

ปัจจุบันงานกิจกรรมนิสิตในรอบข่ายความรับผิดชอบของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้นให้นิสิตจัดกิจกรรมเป็น 2 ระดับ คือ ระดับมหาวิทยาลัยจัดเป็นหน่วยงานที่เรียกว่า สโมสรนิสิต-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับคณะจัดเป็นหน่วยงานที่เรียกว่า คณะกรรมการนิสิต การจัด

กิจกรรมนิสิต 2 ระดับนั้น มหาวิทยาลัยให้นิสิตเลือกตั้งผู้บริหารเพื่อรับผิดชอบการจัดกิจกรรม โดยมหาวิทยาลัยได้จัดอาจารย์ช่วยเหลือแนะนำจัดสถานที่หรือวัสดุอุปกรณ์และเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกให้การจัดกิจกรรมสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ที่เป็นการศึกษาทางอ้อมและการสร้างสรรค์ประสบการณ์อันกว้างขวางให้นิสิต (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531; กอบแก้ว สิงห์ดี, 2533)

ถึงแม้ว่าที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยจะยอมรับและให้การสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมนิสิตตลอดมา แต่ในปัจจุบันงานกิจกรรมนิสิตได้ประสบปัญหาหลายประการทั้งในด้านการขาดแคลนบุคลากร ขาดนโยบายในการพัฒนากิจกรรมนิสิตที่แน่นอน กิจกรรมเน้นการแข่งขันมากเกินไป กิจกรรมไม่มีความสัมพันธ์กับหลักสูตร โดยเฉพาะการไม่เข้าร่วมกิจกรรมของนิสิต นอกจากนั้น ผู้บริหารและอาจารย์ยังให้ความสำคัญของกิจกรรมไม่มากเท่าที่ควร ยังมีความเข้าใจว่า กิจกรรมนิสิตเป็นเรื่องเฉพาะนิสิตและฝ่ายกิจการนิสิตที่ดูแลรับผิดชอบเท่านั้น มหาวิทยาลัยให้ความสำคัญในการพัฒนาความเป็นเลิศทางวิชาการ การพัฒนานิสิตด้วย กิจกรรมนิสิตและการพัฒนาทางวิชาการต่างก็ดำเนินการแยกเป็นคนละส่วนกัน ทั้ง ๆ ที่เป็นงานที่มีส่วนรับผิดชอบต่อกระบวนการผลิตนิสิตให้เป็นบัณฑิตให้บรรลุตามเป้าประสงค์และปณิธานของมหาวิทยาลัย จนทำให้ปัจจุบันได้รับกระแสสะท้อนจากสังคมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้ใช้บัณฑิตว่า คุณภาพของบัณฑิตตกต่ำลงกว่าแต่ก่อน (ประดับ นิลหง่าง, 2522; ชื่นอารมณ ภาระพุดิ, 2522; ชูชีพ ทุทธประเสริฐ, 2524; รัชณี คำแสน, 2524; กอบแก้ว สิงห์ดี, 2533; ทบวงมหาวิทยาลัย, 2538; ประวิต เอรารวรรณ์ และ อมรรรัตน์ คำแดง, 2538; กิจการนิสิต, 2539)

จากความสำคัญและสภาพปัญหาที่ยังประสบอยู่ในงานกิจกรรมนิสิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันชี้ให้เห็นว่า งานกิจกรรมนิสิตยังถูกให้ความสำคัญจากผู้บริหารอาจารย์และนิสิตน้อยเกินไป ทำให้ขาดทิศทางการพัฒนาที่แน่นอน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนางานกิจกรรมนิสิตให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อนิสิตเอง

เนื่องจากงานกิจกรรมนิสิตมีการดำเนินการเป็นระบบ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคล 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้บริหารงานกิจการนิสิตในส่วนของงานกิจกรรมนิสิตซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจตัดสินใจและกำหนดนโยบาย กลุ่มคณะกรรมการองค์การนิสิตซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นตัวแทนของนิสิตในการบริหารและดำเนินการในระดับนิสิต กลุ่มอาจารย์ที่ปรึกษาองค์การนิสิตและกลุ่มนิสิตทั่วไป การที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนางานกิจกรรมนิสิตไม่ใช่เป็นหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มคนใดกลุ่มหนึ่ง แต่ควรเป็นหน้าที่ของทุกคนที่เกี่ยวข้องกับงานกิจกรรมนิสิต กล่าวคือ บุคคลทุก ๆ กลุ่มนั่นเอง บุคคลทุกกลุ่มต่างก็เกี่ยวข้องกับงานกิจกรรมนิสิตทั้งสิ้น เมื่อต้องทำงานร่วมกัน ก็ควรคิดร่วมกันด้วย โดยเฉพาะประสบการณ์ความเชี่ยวชาญที่ได้รับจากบุคคลทุกกลุ่ม จะถูกถ่ายทอดเป็นแนวคิด

หรือทัศนียภาพอย่างหลากหลาย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยเทคนิควิธีที่ช่วยจัดกลุ่มแนวคิดเหล่านี้ให้มีความหมายและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ด้วยวิธีการที่น่าสนใจและการยอมรับถึงศักยภาพของวิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์ ดังที่กล่าวมาแล้วประกอบกับจากแนวนโยบายของมหาวิทยาลัยในแผนพัฒนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 8 และแผนยุทธวิธีของฝ่ายกิจการนิสิตที่มุ่งส่งเสริมการวิจัยเพื่อพัฒนางานกิจกรรมนิสิตให้สอดคล้องกับงานทุกด้าน โดยเน้นให้บุคคลทุกกลุ่มมีส่วนร่วมรับผิดชอบ (กิจการนิสิต, 2539) จึงเหมาะสมที่สุดที่จะนำเทคนิคการสร้างแผนที่มโนทัศน์มาใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็นเพื่อกำหนดแนวทางการวางแผนพัฒนางานกิจกรรมของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากกล่าวได้ว่า กลุ่มนิสิตและอาจารย์ ที่ดำเนินการร่วมกันในงานกิจกรรมนิสิต โดยที่นิสิตมีบทบาทเป็นผู้ปฏิบัติ ในขณะที่อาจารย์เป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำแก่นิสิต เนื่องจากแนวคิดจากทั้ง 2 กลุ่มเป็นสิ่งที่มหาวิทยาลัยควรรับรู้ เพื่อนำผลมาใช้พัฒนางานกิจกรรมนิสิตให้เกิดความราบรื่นและตอบสนองของบุคคลทุกฝ่าย ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเทคนิคการสร้างแผนที่มโนทัศน์ให้ประเมินความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับงานกิจกรรมนิสิต โดยแยกศึกษาทั้งกลุ่ม นิสิตและอาจารย์ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประเมินความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับงานกิจกรรมนิสิต ระดับปริญญาตรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยใช้เทคนิควิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์ (Concept Mapping) ตามแบบแผนการคิดของอาจารย์และนิสิต
2. เพื่อจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับงานกิจกรรมนิสิต ที่ได้จากแผนที่มโนทัศน์ (Concept Maps) ตามแบบแผนการคิดของอาจารย์และนิสิต
3. เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องของแบบแผนแนวคิดของกลุ่มอาจารย์ และนิสิต
4. เพื่อศึกษาคุณภาพของการใช้วิธีการสร้างแผนที่มโนทัศน์ในด้านความเที่ยง

ขอบเขตของการวิจัย

1. งานวิจัยครั้งนี้ทำการประเมินความต้องการจำเป็นประเภทความต้องการจำเป็นตามการรับรู้ (perceived needs) เกี่ยวกับงานกิจกรรมนิสิต โดยใช้เทคนิคการสร้างแผนที่มโนทัศน์ทำการจัดกลุ่มความคิดของกลุ่มอาจารย์และนิสิตอย่างเป็นระบบ แล้ววิเคราะห์ด้วยวิธีวิเคราะห์สเกลพหุมิติ

หรือ MDS และการวิเคราะห์กลุ่มแบบลำดับชั้น หรือ CA ผลที่ได้ถูกแสดงในรูปของแผนทึ่มโนทัศน์แบบต่าง ๆ และตีความออกมาเป็นความต้องการจำเป็นในการพัฒนางานกิจกรรมนิสิตและจัดอันดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น นอกจากนี้ยังมีการศึกษาคุณภาพของวิธีการสร้างแผนทึ่มโนทัศน์ในด้านความเที่ยงอีกด้วย

2. งานวิจัยนี้ศึกษาการพัฒนางานกิจกรรมนิสิตระดับปริญญาตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2539 โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับงานกิจกรรมนิสิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุก ๆ ฝ่าย ซึ่งได้แก่ กลุ่มอาจารย์ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหารงานกิจกรรมนิสิตที่เกี่ยวข้องกับงานกิจกรรมนิสิต และคณาจารย์ที่ปรึกษาองค์กรนิสิต กลุ่มนิสิตประกอบด้วย กรรมการองค์กรนิสิตและกลุ่มนิสิตทั่วไป

จากขอบเขตของงานวิจัย สามารถกำหนดออกมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ข้อจำกัดในการทำวิจัย

1. การวิเคราะห์ MDS สามารถวิเคราะห์ได้หลายมิติ แต่โปรแกรม CONCEPT SYSTEM สามารถวิเคราะห์สถิติ MDS ชนิด 2 มิติ ได้เท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความคิดของคนอาจซับซ้อนมากกว่าที่จะวิเคราะห์ใน 2 มิติเท่านั้น

2. ในขั้นตอนการจัดกลุ่มข้อความ (sort) ในการวิจัยนี้ใช้เครื่องมือที่ประยุกต์จากเครื่องมือเดิม คือ การจัดกลุ่มข้อความ เป็นแบบจัดกลุ่มและประมาณค่าความสำคัญของข้อความ ในขั้นตอนการจัดกลุ่มกำหนดกลุ่มให้เพียง 10 กลุ่ม ทำให้ผู้จัดกลุ่มไม่สามารถจัดกลุ่มเกิน 10 กลุ่มได้

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ความต้องการจำเป็นเกี่ยวข้องกับงานกิจกรรมนิสิต หมายถึง สภาพปัจจุบันของงานกิจกรรมนิสิตที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ต้องได้รับการดูแลแก้ไขปรับปรุงเป็นอย่างยิ่ง

กระบวนการสร้างแผนที่มโนทัศน์ (Concept Mapping) หมายถึงกระบวนการสร้างมโนทัศน์เชิงโครงสร้างอย่างเป็นระบบ จากกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่สนใจ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์แบบสเกลทหุมิติ (2 มิติ) (multidimensional scaling) หรือ MDS และการวิเคราะห์กลุ่มแบบลำดับชั้น (hierarchical cluster analysis) หรือ CA วิเคราะห์จัดกลุ่มความคิดของทุกคน และแสดงออกมาเป็นภาพบนแผนที่ เรียกว่า แผนที่มโนทัศน์ (Concept Maps)

ผู้บริหารงานกิจกรรมนิสิต ได้แก่ ผู้บริหารงานกิจการนิสิตที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนิสิตในระดับมหาวิทยาลัยซึ่งประกอบด้วย รองอธิการบดี ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต และหัวหน้างานกิจกรรม และผู้บริหารระดับคณะซึ่งประกอบด้วย รองคณบดีหรือผู้ช่วยคณบดีฝ่ายกิจการนิสิตดีทั้ง 16 คณะของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2539

คณะกรรมการนิสิต ได้แก่ นายกสโมสรประธานหรือรองประธานกิจกรรมและกรรมการในองค์การนิสิตในระดับมหาวิทยาลัยได้แก่สโมสรนิสิต (ส.ม.จ.) ทั้งอ.บ.จ.และสภานิสิต ในระดับคณะได้แก่หัวหน้านิสิตทั้ง 16 คณะของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งปฏิบัติงานในปีการศึกษา 2539

คณาจารย์ที่ปรึกษาองค์การนิสิต ได้แก่ อาจารย์ที่ปรึกษากิจกรรม/ชมรม ทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและระดับคณะที่ทำหน้าที่ในปีการศึกษา 2539

นิสิตทั่วไป ได้แก่ ตัวแทนนิสิตระดับปริญญาตรีภาคปกติ และกำลังศึกษาในชั้นปีที่ 1-4 ของทุกคณะในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานกิจกรรมนิสิต หมายถึง กิจกรรม งาน หรือ โครงการที่จัดขึ้นโดยกลุ่มนิสิตที่ทำงานในคณะกรรมการนิสิตและสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารงานฝ่ายกิจการนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คุณภาพของเทคนิคการสร้างแผนทิมในทัศน์ หมายถึง คุณภาพของเทคนิคการสร้างแผนทิมในทัศน์ในด้านความเที่ยง ในขั้นตอนการจัดกลุ่มข้อความ (sorting) ในการวิจัยนี้ใช้วิธีหาค่าความเที่ยงแบบแบ่งครึ่งเมตริกซ์ผลรวม

ระดับความวิกฤต หมายถึง ตัวเลขที่แสดงถึงระดับความเร่งด่วนของความต้องการจำเป็นที่ต้องได้รับการดูแลแก้ไข มีลักษณะเป็นสเกลมาตราประมาณค่า 5 ระดับ ในขั้นตอนการประมาณค่าความสำคัญของความต้องการจำเป็น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงสารสนเทศที่ได้จากการตีความแผนทิมในทัศน์ และลงข้อสรุปในรูปของความ ต้องการจำเป็นทั้งจากแนวคิดของอาจารย์และนิสิต รวมทั้งผลการจัดลำดับความสำคัญของ ความ ต้องการจำเป็น และการเปรียบเทียบแบบแผนการคิดของอาจารย์และนิสิต
2. สารสนเทศที่ได้จากผลการวิจัยไปประกอบการพิจารณาและดำเนินการในด้านการตัดสินใจ การวางแผนพัฒนา ตลอดจนการกำหนดนโยบายของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานกิจกรรมนิสิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารงานกิจการนิสิต เพื่อพัฒนางานกิจกรรมนิสิตให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อนิสิตเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต
3. ได้เทคนิควิธีวัดความต้องการจำเป็นที่มีศักยภาพอีกวิธีหนึ่ง ที่จะนำมาใช้ในการประเมิน และการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ของประเทศไทยต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย